

ADALÉK PHILIP SADLER 1626. ÉVI ERDÉLYI KÖVETSÉGÉHEZ

NAGY GÁBOR

Az alább ismertetendő¹ forrás egy követjelentés. Készítője, Philip Sadler német születésű királyi titkár és ezredes,² címzettje feltételezésem szerint³ Axel Oxenstierna.⁴ A szöveg Frankfurt am Mainban kelt 1626. május 31-én,⁵ latin nyel-

¹ Hazai ismeretének két nyomát találtam. Tudósított a megjelenéséről SZILÁGYI 1891, 430. valamint SZILÁGYI 1891, 69–70., és pár szóval utalt rá ANGYAL 1898, 378–388. áttekintve azokat a tárgyalásokat, amiket az erdélyi fejedelem folytatott, mielőtt harmadszor is megtámadta a magyar királyt.

Megnézvén a háromkötetes *Erdély története* irodalomjegyzékét, nagy várákozással kerestem meg Schmidt Vilmos ott ajánlott tanulmányát Báthory Gábornak és Bethlennek a svéd koronához fűződő viszonyáról a Századok 1887. évfolyamában. Sajnos az irodalomjegyzékben írt (II. 1151.) cím téves, az említett írás tárgya ugyanis a fejedelmeknek a lengyel koronához való viszonya.

...den tyskfödde, från Sverige såsom diplomatisk agent afsände kungliga sekreteraren och öfversten...” (WESTRIN 1890, 170.) Személyével 1631-ben is találkozhatni az erdélyi–svéd tárgyalások során, lásd WIBLING 1892, 452. skk.

³ SZILÁGYI 1891, 430. és NORBERG 1974, 273., 11. j. szerint Sadler e jelentését a királynak írta. A követjelentésben azonban az uralkodó soha nem „vestra regia maiestas”, hanem kizárólag „sua regia maiestas” Nehezen hihető az is, hogy a diplomata *Illustrissime Domine* szavakkal szólította meg uralkodóját, viszont ugyane kifejezéssel fordulhatott a kancellárhoz. (Oxenstierna e megszólítására lásd például Jan Rutgers Prágában, 1620. július 31-én kelt levelét (Riksarkivet, Oxenstiernska samlingen, Axel Oxenstierna av Södermöre / E 702 [fényképe a RA honlapján: <http://62.20.57.212/ra/ao/2113b.html>]!)

⁴ 1583-ban született régi arisztokrata család sarjaként, külföldi tanulmányok után az országtanács (riksråd), utóbb IX. Károly végakarata szerint a kiskorú Gusztáv Adolf melletti gyámkormány tagja lett. 1612. január 1-jétől haláláig, 1654 augusztusáig kancellár. Meghatározó szerepe volt a kalmari háborút lezáró knærødi béke (lásd hozzá a 8. jegyzetet) megkötésében, királya házassági tárgyalásain, majd a németországi háborúba való svéd beavatkozás előfeltételét jelentő altmarki fegyverszünet (1629, lásd hozzá a 41. jegyzetet) létrehozásában. 1626–1631 között a megszállt kelet-poroszországi területeket igazgatta, királya halála (1632) után a trónörökös, Krisztina helyett irányította az államvezetést, noha német földön maradt. Németországi megítélése elválaszthatatlan a háború borzalmaitól, altatódalban bukkant fel alakja: *Bet, Kindlein, bet! Morgen kommt der Schwed! Morgen kommt der Ochsenstern...* A svédek államigazgatásuk tényleges megalapozójának is tekintik. Személyéhez kötődik a svéd történettudomány legnagyobb forráskiadása, a huszonnyolc kötetes *Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brevväxling* (Stockholm, 1888–1977, röviden AOSB), valamint ennek nemrég befejeződött folytatása, az Országos Levéltár *Oxenstiernaprojektje*.

vű, nagyjából rejtjelezett. Sadler követsége a hágai konferencia és Bethlen Gábor harmadik magyarországi hadjárata közé esett, a svéd király általa kínált az Európa-szerte nemrég még törökösnek vagy éppenséggel töröknek tartott Bethlennek szövetséget, lengyel háborúval.⁶

A háborús helyzet Sadler érkezése előtt

A Richelieu vezette Franciaország, a kálvinista irányítású Németalföld és az anglikánok, puritánok, katolikusok felett uralkodó Stuart-dinasztia érdeke lett a Habsburgok diadalmenetének megállítása. Diplomataik ehhez a feladathoz a dán és a svéd királyt is megkeresték. A svéd–lengyel háború,⁷ az együttes fellépés lehetőségét is kizáró, igen éles dán–svéd hatalmi verseny,⁸ az angol–dán kapcsolatok

⁵ Az új naptár szerint tehát június 10-én. Sadler elbocsátásának napjával május 14¹⁴/₂₄-ét írta, tizennégy nap alatt ért Frankfurtba, jelentése szerint „*maligno correptus morbo per triduum ne calamum regere potens*” (Az evangélikus Svédországban a XIX. század közepéig *stylo vetere* kelteztek.)

⁶ II. Gusztáv Adolf ajánlata ismerhető Bethlennek Sadler előterjesztésére adott válaszából. Kiadása: SZILÁGYI 1883, 244–251., továbbá csonkán: ÓVÁRY 1886, 197–204. Egy példa a két kiadás közötti eltérésekre: *Causae controversiam si inducatur...* (SZILÁGYI 1883, 246.) ill. – – – *et controversiam si intueatur...* (ÓVÁRY 1886, 199.) Ezért is meglepő SZILÁGYI 1891, 70. azon közlése, hogy Óváry értékes anyaggal egészítette ki a Sadler-követség anyagát, ugyanis az 'értékes' közlés valójában alig más, mint az ő maga által is kiadott fejedelmi válasz.

⁷ A lengyel trónon Báthory Istvánt követő III. Zsigmond apja, III. János svéd király halála (1592) után svéd uralkodó is lett. A Lengyelországból folytatott kormányzás nehézségei, a Svédországban élő, saját hercegséggel bíró nagybácsi, Károly ambíciója, valamint az ország és – anyai ágon Jagelló származású, feleséget pedig a Habsburg-dinasztiából választó – királya közötti felekezeti különbség végül azonban erősebbnek bizonyult a közös (oroszellenes) érdeknél. (Az 1593. évi uppsalai országgyűlés például az ágostai hitvallást fogadta el a hitélet alapjának.) Európa legnagyobb kiterjedésű uniója felbomlott azt követően, hogy Zsigmond 1598-ban sereggel tért haza, de vereséget szenvedett nagybátyjától. 1599-ben a stockholmi országgyűlés kimondta trónfosztását, a kormányzást Károly (1604-től IX. Károly, Göteborg első alapítója) vette át. Hadakozott Oroszországgal és Lengyelországgal, halála évében pedig megtámadta őt IV. Krisztián (ez volt a kalmari háború, lásd a 8. jegyzetet). Az orosz háborút II. Gusztáv Adolf a nagyjelentőségű stolbovai békével zárta le 1617 februárjában, Oroszország kiszorult a Keleti-tengerről. A lengyelekkel vívott háború színtere Livland lett, Riga 1621 szeptemberében történt elfoglalására Európa felfigyelt. Bár nemsokára fegyverszünet kötöttek, 1625-ben újrakezdődtek a harcok, lásd a 25. jegyzetet!

⁸ A svéd királyság által 1563–1570 között a dán-norvég királyság és Lübeck ellen viselt „északi hétéves” háborút III. János le tudta zárni területi veszteség nélkül a stettini békével, de a dánoktól országa egyetlen nyugati kapuját, Älvsborgot csak nagy pénzért váltotta vissza („az első Älvsborg-váltás”), Lübeck pedig ismét komoly kereskedelmi ki-

komolysága⁹ és a vagyonáról is híres, 1588 óta uralkodó IV. Krisztián ambíciói azt eredményezték, hogy ő avatkozott be, noha nem dán királyként, hanem mint Holstein hercege. 1625 nyarán az Elba felől megindult a Weser irányába, noha az észak-német területen már addig is kisebbfajta dominiuma volt.¹⁰ Ugyanekkor az angolok által anyagilag támogatott Mansfeld Észak-Weszfáliában állt, nem messze a holland határtól, augusztusban azonban elkezdődött Wallenstein hadművelete is. Az év során Krisztián helyzete romlott, ám makacssága és a hágai konferencia továbbra is német területen tartotta.¹¹ Bethlennek 1625. december 30-án írt levelében nemcsak a hágai egyezmény ratifikációjára hívta, hanem ismételten katonai segítséget kért tőle.¹² Egy hónappal későbbi levelében kifejezte örömét, hogy Beth-

váltságokat kapott Svédországban. A Keleti-tenger részleges ellenőrzésével kapcsolatos svéd tervek egyelőre tehát nem valósultak meg.

A két ország közötti rosszhiszeműség azt követően sem enyhült, hogy 1613-ban megkötötték a knærødi békét, amely lezárta a kereskedelem szabadságát szorgalmazó hollandok és angolok érdekeit is sértő, 1611-ben kezdődött kalmari háborút. Svédország hat éven belül megfizetendő egymillió birodalmi tallérért kaphatta csak vissza ismét Älvsborgot („a második Älvsborg-váltság”); az épülő Göteborgot a dánok 1611-ben lerombolták), bár hajói vámmentesen haladhattak át az Öresundon. IX. Károly terve a svéd hatalom kiterjesztésére nem valósult tehát meg (ebben fordulatot az 1645-ben megkötött brömsebroi béke hoz majd).

⁹ Ennek kifejezője az is, hogy Jakab felesége (így Károly édesanyja és pfalzi Frigyes anyósa) a dán király 1619-ben meghalt nővére volt.

¹⁰ IV. Krisztián kisebbik fia, Frigyes (1609–1670) 1621-től Bréma coadjutora majd érseke (1634–1644), Werden püspöke (1623–1644), majd Halberstadté is (1624–1644), 1626-tól az osnabrücki érsekség coadjutora is (e választásról is írhatta volna Nagy Szabó Ferenc, amit Bethlen fejedelemmé választásáról: *féltekben libere eligálták*), a Bréma védelméhez fontos Syke Amt 1623-ban kerül a királyhoz stb. (Részletesen: HEIBERG 1988, 271.)

¹¹ Bár Franciaország, Svédország, Brandenburg, Szászország nem képviseltette magát, Anglia és Hollandia vállalják, hogy együttesen havi 350000 gulddal támogatják, ő pedig 28–30000 gyalogból és 7–8000 lovasból álló sereggel küzd német földön. Nehezen volt hihető, hogy Károly előteremtheti a rá eső részt

„Interim nos hostibus binis exercitibus nos oppugnantibus per Dei gratiam ita resistimus, ut non habeant, quod de successu gloriantur... Per quam occasionem cum omnes Serenitas Vestra ditioni adiacentes provinciae omni prorsus praesidio nudatae et nullus in iis miles sit, oportunitatem Serenitas Vestra rei bene gerendae et de bono publico optime merendi habet, qua, ut quam celerrime uti velit, nec frustra eam labi patiat, summopere rogamus.” (FRAKNÓI 1881, 100., keltét GINDELY 1890, 411. 1626. január 10–20. közé tette.) IV. Krisztián már augusztusban arra kérte Bethlent, „...ut haereditarias provincias cesaris invadat, ita ut tota moles belli regi Daniae sustinenda non impendat. ...ut confederatis regibus sese uniat. ...ut iis 6000 Ungarorum aere eorum pro Danico exercitu conscribere permittat ita ut mense Ianuario in Germania esse possint.” (ÓVÁRY 1886, 172., ugyanitt a fejedelem kiterő válaszai is.)

len kész *cum valido exercitu sub primi veris initum*¹³ beavatkozni a germániai hadműveletekbe. Ő maga ennek a fejedelemtől várt megkönnyítése érdekében egyrészt Mansfeldet Szilézia határához fogja rendelni, hogy az Bethlen érkező seregével egyesítse a sajátját, másrészt a szövetségesektől az igényelt pénzt kérni fogja.¹⁴ Krisztián helyzete azonban tovább romlott. Noha egy, az államtanács által 1625 februárjában megszavazott adón kívül eddig jelentős adó- vagy katonai teher nem hárult Dániára, az uralkodónak 1626 elején egyre inkább a királyságra is támaszkodva kellett folytatnia harcát.¹⁵ Szándéka Tilly és Wallenstein hadai egyesülésének megakadályozása volt. Ez lényegében sikerült is, mivel Wallensteinnek követnie kellett Mansfeld hadmozdulatát, ám a Magdeburgtól dél-keletre (Dessauer Brücke) április 25-én vívott ütközetükben Mansfeld nagy vereséget szenvedett.

Négy nappal később¹⁶ érkezett meg Philip Sadler Bethlen Gáborhoz.

A követjelentés

Sadler beszámolójának elején a visszaút gyötrelmei idéződnek fel: a különböző vidékeken való utazás nehézségei, rablók, betegsége, ami miatt három napig még tollat sem tudott fogni a kezébe. Ezután kezdi elbeszélni utazását onnan, hogy március 28-án a brandenburgi választó oltalomlevelével (*litteris munitoriis*) elindult Berlinből.¹⁷ Saját lovaival sietve április 19-én a fejedelmet *iter jam rursus Kerestur ingressum*¹⁸ Székelyudvarhelynél találja, aki nyomban maga elé bocsátja. Az első

¹³ A levél kiadása: FRAKNÓI 1881, 101.

¹⁴ Bethlen második támadása után megélenkült a Habsburg-ellenes államok érdeklődése iránta. 1625-ben felajánlotta, hogy havi negyvenezer tallérért negyvenezres sereggel indul meg.

¹⁵ „Ud over den skat, rigsrådet havde bevilget i februar 1625, havde krigen hidtil ikke medført finansielle eller militære byrder af betydning for kongeriget. Men det skulle ændre sig. For at styrke sin hær udtog Christian IV i foråret 1626 6.000 mand fra den nationale hær... (...) I forsommeren 1626 bevilgede adelen at utruste 600 ryttere til hjælp for hertugdømmerne efter forsvarsunionen fra 1623. Formelt var de jo Holsten, der førte krig... Af rostjenesterytterne dannede Christian IV en livgarde til hest *hoffanen*, et udtryk for at det reelt nu var Danmark, der førte krig. Adelen ydede desuden økonomisk bidrag til krigen, foruden at der blev udskrevet en almindelig landeskat.” (HEIBERG 1988, 286.) Ekkor még kiszállhatna, ám márciusban a Braunschweigben folyó béketárgyalások eredménytelenül érnek véget.

¹⁶ SZILÁGYI 1883, 244. oldalán március ¹⁹/₂₉ szerepel dátumként, amit WIBLING 1890, 16., 1. j. megjegyzés nélkül átvett. A helyes dátum megtalálható a jelentésben, másrészt március 25-én Sadler még Berlinben volt.

¹⁷ Azaz lekészte a Brandenburgi Katalint, II. Gusztáv Adolf sógornőjét Erdélybe hozó menethez való csatlakozást, WESTRIN 1890, 171.

¹⁸ TOLDALAGI 190. így említi ezt az utazást: „...Bethlen Gábor feleségével, Katalinnal, és azokkal, akik vele jöttek Németországból, Fehérvárról körüljárta az ország minden városát és várát...”.

kihallgatás a köszöntéseké. A gyengélkedő fejedelem a követnek már az érkezésétől is jobban lesz, a levél elolvasása után pedig az egekig magasztalja a király erényeit,¹⁹ akinek ajánlatánál semmi számára kedvesebb nem történhetett volna. Kezet csókol Katalinnak is, majd elkészülvén az étel rábizzák az udvarmesterre, Leuchtmar Gellétre.²⁰ 20-án érnek Segesvárra, másnap fejedelmi audiencia *solenni forma*. 22-én érnek *in Dransk*,²¹ ahol három napot időzve a fejedelem kétszer maga elé bocsátotta a követet. Akár Bethlen szavait adhatja vissza Sadler fogalmazása, amikor idézi készségét a szövetkezésre, a mondat befejezése azonban már a végül a szövetségkötést is lehetetlenné tevő akadályokat vezet be: *...de modo et via ad felicissimam illam conjunctionem perveniendi solum ambigebat*. Látja, mondja Bethlen, a király jól lefestette Lengyelország állapotát, s mi sem könnyebb, mint azt *celeribus armis obruere*, de ez neki magának méltánytalan, II. Gusztáv Adolfnak egyedül talán nehéz. A magyaroknak a lengyelekkel századok óta igen szoros és sértetlen a szövetsége, száz mérföldnyi a közös határ, nyitva a betörések előtt.²² A kereskedelem nélkül egyik királyság sem létezhetik, a magyarok rá sem vehetők a lengyelek elleni háborúra. Őt magát a király sértette meg, az állam soha. Az elaggott királlyal nem gondol.²³ Ily módon nyílt háborúba a lengyelekkel nem bocsátkozhatik vagy a királlyal Lengyelországban nem találkozhatik, s nem látja, hogy annak könnyű lesz átkelése vagy, hogy eközben a közös ügy e

¹⁹ II. Gusztáv Adolf gyakori olvasmánya volt például Grotius *De iure belli et pacis*, a svédén és anyanyelvén, a németen kívül latinul, hollandul, franciául és olaszul folyékonyan beszélt, megértette a spanyolt, az angolt és a skótot, tudott valamelyest lengyelül, oroszul és görögül.

²⁰ Valójában Katalin udvarmestere, amint ez egy, a fejedelmi esküvő násznépét felsoroló katalógusból is tudható: „magnificus, generosus et nobilis dominus Gerardus Romilianus a Kalchun cognomento Leuchtmar, serenissimae sponsae aulae praefectus” (Közli RADVÁNSZKY 1884, 225.).

²¹ Bethlenék az Udvarhely–Keresztúr–Segesvár útvonalon haladnak. A jelentésben ezután két helynév, *Dransk* és *Darnekcia* fordul elő, valamint Gyulafehérvár, ahová Segesvárról továbbra is a Küküllő (majd a Maros) völgyében haladva érkezhettek meg. Nem tudtam azonosítani e helyneveket a Lipszky-féle térképen, sajnos a *libri regii* sem tartalmaznak bejegyzést április elejétől május elejéig. (A *Darnekcia* talán Dános torzult alakja lehet?)

²² Utóbb, II. Rákóczi György hadjáratakor így is történik, lengyel csapatok 1657 nyarán Bereget, Szatmárt, Ugocsát égetik.

²³ *Decrepitum senem non curare* – a kifejezést idézi Bethlentől Kemény János is. Quadt kapitányt levelestől visszaküldte III. Zsigmond király (lásd a 38. jegyzetet) egy titkárát is bocsátva vele, aki a kihallgatáson „...süvegét feltévén, az fejedelemmel kezdte pántolódni, kin az fejedelem is commoveáltatván, s szokott álló helyében is meg nem állhatván, kemény szókkal felele; nem bízván végtére csak cancellariusra az tolmácsságot, ezen szokat mondá: Regem tuum honoro, sed non timeo, nec curo, rex enim tuus non est meus dominus, quoad titulum rex me major, sed minoris autoritatis in Polonia, quam ego princeps in Transsilvania...” (KEMÉNY 1980, 51.) III. Zsigmond három évvel éli túl Bethlent.

késlekedés miatt *non extremae fortunae objiciatur*. Ráadásul II. Gusztáv Adolfnak is csak a király, s nem a republika az ellensége. III. Zsigmond csekély erejű, nem így a republika, amely, ha egyszer hadra kényszerült, igen nagy létszámú lovasságot képes elővezetni a Dnyepernél összegyűjtött nem megvetendő gyalogsággal együtt s így hatalmas mezein bárki ellenségnek nekirontani, igen gyors lovasságával és fáradhatatlan rajtaütéseivel fásasztani s végül felmorzsolni.²⁴ Porosz területen²⁵ az igen erős városok és kikötők mennyi időt fognak elvenni, egyetlen erőd az egész nyarat felemészti,²⁶ s ha minden kívánság szerint történik, a lengyelek a Visztula környékén az ellátás akadályozására a végsőket is meg fogják kísérelni, sőt, ami a közös ügy szempontjából a leginkább siralmas, ily módon ő maga fog magára hagyatni. Reméli tehát, hogy a király *pro fervore et zelo in rem communem* ezt az utat elhagyván baráti területeken Pomerániába és az örgrófságba jön és vele késlekedés nélkül Sziléziában egyesül – mondja végül a fejedelem.

Válaszában Sadler – kitartva a kivitelezés könnyűsége mellett – nem enged semmi különbségtételt király és republika között, a Lengyelországból jövő támadásokat ecseteli, ez az ország fő tagja a Katolikus Ligának, ez a *domus Austriaca* oldalvédje. Nagy dolog történik a közös ügy javára, ha ezt elnyomták: a mieink a lengyelek erejével gyarapodnak, Ferdinánd erői megoszlanak, Krisztiánnak könnyebb lesz. Sadler barátaiak ügyét is fogja, s bizonyos kikötők befogadóképességének elégtelenségével érvel. Bethlen menti a republikát, a Germániára török iránti ellenérzést hozza fel érvül s meggondolatlanságnak tartja felébreszteni *republicam luxu et licentia sopitam*. Gondja lesz arra, hogy III. Zsigmondnak ne legyen elegendő ereje és akarata ellenére is megülni kényszerüljön. III. Zsigmond nem teheti meg, hogy új háborúba bonyolódjék, ugyanis török parancsra a tatár kán nyolcvanezer emberrel Bethlen szemléletes kifejezésével – *eius finibus inhiat*, negyvenezres sereggel Moldvában fog táborozni, a másik részt két helyen Lengyelország és Podólia dűlására bocsátván. A császár sem fog komolyan Lengyelor-

²⁴ Érzékeny pontra tapintott ezzel Bethlen, az egy nemzedék óta meg-megújuló svéd–lengyel háborúskodásban a nyílt összecsapások lengyel győzelemmel végződnek, a lengyel könnyűlovasságnak a svédekre gyakorolt hatása tömören: skräckä (rémület). Az első kisebb, de említésre méltó sikert lengyel sereg ellen éppen 1626 elején érik el Kurlandban, Wallhof mellett. (HORNBERG 1932, 92.)

²⁵ Pár éves fegyvernagyvadás után 1625-ben II. Gusztáv Adolf és hadvezére, Jakob De la Gardie Livland jórészét elvették a lengyelektől. A király egy lengyelországi hadjárat kockázatait elkerülendő porosz tengerparti városok és folyótorkolatok elfoglalásával szándékozott békére kényszeríteni III. Zsigmondot.

²⁶ Másként történik majd, amint az a királynak Bethlen válaszára júliusban írt viszontválaszában (lásd a 36. jegyzetet) olvasható: ...portu Bilaviensi et precipuis huius ducatus munimentis, Brunsberga, Elbinga et Marienburgo feliciter potita est. Et in eo jam est, ut imperio in flumine Vistula firmato fundemnta jecerit ulterius prosequendae saepe dictae suae intentionis.” (SZILÁGYI 1882, 238.)

szág segítségére sietni,²⁷ a barátokkal sem kell törődni, sőt, bátrabb tervekre kell őket szorítani.²⁸ Jelöljék ki a sziléziai találkozt, kössenek szövetséget, könyörög a királynak, ideiglenesen félretévén a lengyel gondot, tartson hozzá Sziléziába. Bethlen már meg is esküdött a szövetség feltételeire, maga fog tizenötezer lánzsással kb. július végén ellenséges területen tábort verni és Sziléziában a királlyal egyesülni, a közös ügyért életét elfogyatni készen. Másnap ezt két báró²⁹ és Anglia ágense, Strassburg Pál jelenlétében nemcsak megismétli, de *litteris publicis* meg is erősíti.

Hogy a fejedelem a magyarok száját betapassza, *pro forma* az erdélyi kancellárt³⁰ is bevonja, amikor néhány alkalommal ezekről Sadlerrel tárgyal *Darnekciae* és Gyulafehérvárt. Ez talán a legérdekesebb része a forrásnak, mert bepillantást enged Bethlen és környezete viszonyába. A kancellár Sadler elbeszélésében a lengyelek érdekében szól, a követ előterjesztésére adott választ *satis quidem frigido affectu* fogalmazza meg, sőt, Bethlen szerint *temulento!* A fejedelem látva, hogy ezt Sadler nehezményezi, haragosan maga lát munkához és éjjelente dolgozva magyar nyelven néhány árkus papirost megír. A következő gond a megfelelő latin fordítás.³¹ Elkészítéséhez alkalmas embert nem találván Strassburgnak adja át a levelet, amelyből a lelkesedésen kívül semmi nem árad. Sadler nem tudja eldönteni, a fejedelemnek a király iránti fáradhatatlan igyekezetét és lángoló vonzalmát kelljen-e csodálnia inkább, *...an infelicem nationis genium detestari..., ut qui proditionis spiritu*³² *undique agitatus incomparabili suo Domino*

²⁷ Amikor harminc év múlva megváltozott helyzetben bár, de megindul a háború Lengyelország ellen, Lipót császár megsegíti II. János Kázmért.

²⁸ Különösen nehéz a helyzete Bethlen sógorának, György Vilmosnak, akinek egyszerre tanácsos figyelnie a császárra, a lengyel és a svéd királyra. Amikor majd II. Gusztáv Adolf megindul német földön, nem lesz tekintettel sem az ő, sem a szász választó (1611–1656 között János György) vonakodására.

²⁹ *a Sonneco et Listiq.* Ha *Listiq* esetleg azonos a később említett *Listhiusszal*, akkor Liszti Ferencről lehet szó. Róla tudható, hogy 1625 tavaszán az Odera menti Frankfurt Akadémiájának professzorai kaptak rajta keresztül hatszáz forintot, majd muzsikuskat hozott Németországból. Az erdélyi liber regius XII. könyvében (88r–88v) található bejegyzés szerint 1628. május 3-án Gyulafehérvárt Bethlen nagyságos köpcsényi Liszthy Ferencnek ius regiumot adományoz a Szatmár megyei Majtison. A Sonneco talán az a Szunyogh, aki többedmagával 1621-ben 1715 dukát értékben vásárolt? (RADVÁNSZKY 1884, 105., 109. ill. 64.)

³⁰ Péchy bukása, 1621 óta Kovacsóczy István töltötte be e tiszteket. (Apja, a humanista műveltségű Kovacsóczy Farkas emlékezetes megöléséig Báthory Zsigmond kancellárja volt.)

³¹ Így érthetőbb, hogyan fordulhatott elő, hogy az 1629-ben a svédekhez küldött Bonczhidai Mártonról is kiderült, nem érteti meg magát latinul. (Történetét lásd SZILÁGYI 1882/b, 18–19., felidézi BENDA 1981, 729. is.)

³² Hasonlóképp ír emlékeztetőjében Paulus STRASSBURG az 1628. évi követjárásával kapcsolatban: *...est Transylvaniae perpetuo gravis et incerta conditio, quod adversus*

ne amanuensem quidem ad secretiora suppeditaret.

Már a követ elbocsátása következne, amikor megérkezik a budai basa legátusa, a szolnoki bég, *Muhazim*. Ünnepelesen szolgálatát ajánlja Bethlennek és kérdezi, mi az utasítása. A fejedelem rendelete: a basa húszezres sereggel Budánál tartózkodjék *ibique fixus Austriacis ditionibus perpetuo terrore incumbat*, a boszniai basát³³ küldje Stájerország dűlására tízezer emberrel, és támadtassa meg Karintiát és Krajnát, nyolcezer emberrel az ő biztosai irányítása alatt Magyarországon, *circa Neuheuselium* legyen és okiratban tudassa a lakosokkal: a török szultántól van, hogy őket a zsarnokságtól megszabadítsa – ha szépszerével nem megy, *igne ferroque*.³⁴

Bethlen örvendve annak, hogy erről Sadler még értesülhetett, elbocsátja őt. A sok veszély miatt levelet nem ad neki, azt hű Alvinczijének küldi el Kassára, aki egy hordó borba rejtetten egy kereskedőre bizza továbbszállítását Brigába, ahol a fejedelem futára fogadja és az előremenő Sadlert követve Svédországba viszi.

Az aranyakláncsal megajándékozott Sadler súlyosan megbetegedvén hazaérkezni nem tud, ezért, hogy feladatának eleget tegyen, Frankfurtból megírja a beszámolóját és egy hamburgi ágensük segítségével kívánja Svédországba eljuttatni. A stílusra és a késedelemre vonatkozó mentegetőzések után a címzett egészségéért fohászkodik, továbbá a sajtójának visszanyeréséért, hogy tovább szolgálhassa. A keltezés után azonban, mivel a fejedelem levelét rajta kívül senki nem tudja elolvasni, tájékoztatja Bethlen levelének rejtjelezéséről is.

A követjárás utóélete

A svéd ajánlat elutasításának élet a válasz terjengősségével³⁵ is tompítani akaró

principes suos natura infidus et rebellis populus, numquam non conspirat... (kiadása: SZILÁGYI 1882, 267.)

³³ Ő Murteza, aki a budai halálával annak örökébe lépve a Bethlen mellé rendelt török hadak szerdárja lesz, amikor a fejedelem harmadszor is megtámadja a magyar királyt.

³⁴ A török segítség pontos meghatározása végül Toldalagi nyári portai követjárásakor történik meg, ennek idejére esik Gürcsi Mehmed meggyilkolása és Recsep hatalomra jutása.

³⁵ Hosszas bölcselkedés után röviden említve a lengyel háborúval kapcsolatos kifogásait, tizennégy pontban foglalja össze, miért hasznos, ha a király Sziléziába jön: könnyebb érintkezni a szövetségesekkel és megnyerni az ingadozókat; gyorsaságával könnyen foglalhat; jobb az utánpótlás e termékeny területen; hogy a szomszédok szabadságát visszaállítva az elnyomott cseh, morva lakosság csatlakozzék; hogy Bethlen könnyebben egyesülhessen vele, ráadásul Szilézia bizonyos részei nagy hévvel várják a szabadság eljövételét; elfoglaltával a császári erők megosztása; ez megváltoztatja az erőviszonyokat; a szász választó társsá tétele vagy megszorongatása végett; a király sziléziai közelségében Mansfeld nagyobb félelmet tud kelteni Wallenstein seregében, s gyorsan hozzá bocsátható, ha a szükség úgy kívánja, Bethlen lovassága is, s ezáltal az utánpótlást elvonván Wallenstein tönkretethető; az Odera megszerzése érdekében, ennek jótékony hatása, hogy a lengyeleket az átkeléstől mindenütt távol lehet tartani, ha a király ellen a császár segítségé-

fejedelmi levélre II. Gusztáv Adolf 1626 júliusában válaszolt.³⁶ Röviden összefoglalva Bethlen levelét közölte, nem győzték meg őt annak érvei, illetve, amint írta, nem volt más lehetősége a partra szállásra.³⁷ Szenvedélyesen bizonygatta, hogy háborúja nemcsak a lengyel királlyal, hanem az állammal is fennáll. Amiként Bethlen a lengyel haderő félelmetességét részletezve igyekezett elrettenteni őt, ő is lélektani ráhatással buzdította a fejedelmet. Felidézte ugyanis Quadt követségének emlékezetes megsértését³⁸ és a fejedelemeire szórt rágalmakat: *...non tantum a rege sed et a praecipuis reipublicae proceribus ad exteros principes per literas et legatos in Suam Serenitatem congestos, quibus Suam Serenitatem Turcicae libidinis mancipium et omnium malorum ipsis a Turcis et Tartaris illatorum autorem impudenti calumnia adpellant...*³⁹ Részletesen megokolva, miért előnyös a Visztulánál találkozniuk, végezetül arra kérte Bethlent, ha mégsem tetszenék neki e terv (amit nem gondol), küldjön őt–hatezer lovast, akiket *honesto salario* fog tartani.⁴⁰

gére menni határoznák el, amit egyébként Bethlen több okból sem hisz, pl. az előkelők nem lesznek rávehetőek arra, hogy mentességük ellenére a honvédelemre kiállított katonaságot a határon kívülre bocsássák; hogy értesülvén a svéd királynak az ausztriai ház elleni hadjáratáról a török az örökös tartományokra törjön; a tatár fellelkesülten támadjon Podoliára, amiért ő maga sokat tesz, a siker kétségtelen, pl. mert a tatároknak a betörésre a Portától megbízatásuk van; a muszka a király példáján felinduljon s brit meg holland buzdításra, hogy ne szalassza el az alkalmat mindannak visszaszerzésére, amit a lengyelek tőle jogtalanul elvettek, stb. Bethlen elhatározta, igen komolyan ráír a lengyel előkelőkre, barátaira, és igen súlyos okokkal megmutatja nekik, micsoda sorozata fenyegeti őket a bajoknak, ha megsértvén a béke törvényeit a svéd királyt hazájuk határán kívül a maguk veszedelmére ingerlik. Ez esetben maga is félretéve az ősi szövetség iránti tiszteletet kész egész hadinépével a végsőkre. Kétségtelen, hogy a respublica mindent tekintetbe véve a határain belül marad, hiszen sokkal nagyobb veszedelemben is óvatosan cselekedett, például Rudolftól mind a török, mind Bocskai ellen megtagadták a segítséget.

³⁶ A Dorschauban 1626. július ¹⁴/₂₄-én kelt resolútiót kiadta SZILÁGYI 1882, 235–240. Az utolsó adat a kiadott források regisztrálására SZILÁGYI 1891, 430.: I. Axel Oxenstiärna *Libellus memorialisa* Sadler számára (in: AOSB Första afdelningen, I. 525. skk. – ezt említi WESTRIN 170., valamint ANGYAL 1898, 387.); II. Bethlen válasza, SZILÁGYI 1883, 244–251.; III. Sadler követjelentése, WESTRIN 1890, 171–176.

³⁷ ...si regia sacra maiestas vel persuadere sibi saltem potuisset hanc expeditionem Borussicam serenitati suae incommodiorem videri, vel alia portuum commoditas in Germania a confoederatis sacrae regiae maiestati proposita fuisset... (SZILÁGYI 1882, 237.)

³⁸ Bethlen német hadai svéd követségbe menő, már említett kapitányát 1624-ben tartóztatták fel a lengyelek.

³⁹ SZILÁGYI 1882, 238.

⁴⁰ A birtokban van *Utkast till KRIGS-ARTIKLARNE, utfärdade den 15 Juli 1621*. (Tervezet hadi cikkelyekhez, kibocsátva 1621. július 15-én) cím alatt két, az állami levéltárban őrzött, a király sajátkezű eredeti szövegének átírata. (Ez vonatkozott volna a szolgálatába

Bethlen végül nem viselt a svéd királlyal együtt Habsburgok ellen hadat. Halálára a frontok összemosódtak,⁴¹ a király 1630 Szent Iván éje körül partra szállt Pomerániában, hogy a császári csapatokat távol tartsa a Keleti tenger partjától (és megsegítse az evangélikusokat).

Egy nemzedékkel később az erdélyi fejedelem jelent meg lengyel földön ahogy veresége után megfogalmazta, „emberi okoskodás és ítélet szerént kézben szakadhatatlan alkalmatosság mutatván magát az hazának megerősödésére”⁴²

Sadler követjelentése nem alakítja át a fejedelem harmadik támadását megelőző diplomáciáról alkotott képet, ismerete viszont hozzájárulhat ahhoz, hogy az érdeklődés ismét Svédország felé forduljon. A svéd kapcsolat vizsgálata azért is fontos, mert a Svédországnak és Erdélynek a svéd nagyhatalmúság kiteljesedésének idejére⁴³ eső érintkezését – a korabeli magyar történettudomány megállapításainak ismeretében is – feldolgozó svéd alkotások⁴⁴ Magyarországon felhasználhatlanok, az e témakörbe tartozó források itthoni egybegyűjtésének pedig talán még Szilágyi Sándor halála véget vetett. Végül, de nem utolsó sorban Svédország felé irányíthatja a figyelmet, hogy mind a mai napig lappang – talán a stockholmi vagy az uppsalai levéltárban – a követjelentésben is említett Strassburg Pál Bethlenről írt

adott magyar lovasokra?) Mindkettő pontokba szedett. Az első (1–37-ig számozott) az istentisztelettel, a lelkészek feladataival, büntetésükkel, az istentisztelet fajtáival, rendjével, a tábori konzisztóriummal, az e cikkelyekre és a királyi parancsra teendő esküvel, a haditörvénysszék felállításával, szerkezetével, működésével és illetékességével foglalkozik, majd a fentiek értése végett a katonai bűnöket (mindenek előtt a szökést, meghátrálást) és büntetésüket taglalja. A második (20–55-ig számozott) egyéb, a hadbíróságra tartozó ügyeket (pl. függelemsértést) sorol. Valamilyen svéd hadi rendtartás későbbi erdélyi ismeretére utalhat, hogy a francia–svéd–erdélyi szövetségnek Rákóczi által 1643. november 16-án kiállított példánya IV. cikkelye megengedi, hogy a fejedelem mellé érkező svéd gyalogság a királya szerinti katonai törvények szerint éljen. (SZILÁGYI 1873, 106.)

⁴¹ 1627-ben Wallenstein segédcsapatot küldött a lengyeleknek a porosz hadszíntérre, 1628-ban svéd haderő mentette fel a már csak egyedül kitaró Stralsundot. A hadszínterek közössé válása közepette Richelieu 1629-ben fegyverszünetet teremtett Svédország és Lengyelország között (Altmark, 1629), az ennek keretében hat évre svéd kézen hagyott balti-tengeri kikötőkből származó jövedelem pedig biztosította II. Gusztáv Adolf számára egy új hadjárat költségeit. 1631-től Franciaország szerződésük szerint évi 400000 tallért fizetett egy 36000 fős svéd haderő németországi állomásoztatásáért.

⁴² II. Rákóczi György az 1657 szeptemberi országgyűlésen, EOE XI. 288.

⁴³ A nagyjából Erdély virágkorával egyidejű folyamat csúcspontja az 1658-ban Dániára rákényszerített roskildei béke. Ebben X. Károly Gusztáv végleg megszerzi a dánoktól a mai Svédország délnyugati részét, továbbá bizonyos közép-norvégiai területeket. Politikai tekintetben a svéd lett a Keleti tenger (Östersjö) hegemon állama.

⁴⁴ WIBLING 1890 (megjelenéséről annak idején tájékoztató SZILÁGYI 1891, 69.). Néhány további forrás: WIBLING 1892. Hazai idézésével nem találkozom s HERNÁDI László 1980-ban lezárt bibliográfiája sem utal egyéb svéd irodalomra.) Lásd még WIBLING 1891.

életrajza, a töredéke alapján szép, izgalmas, a fejedelem nagyságát megörökítő forrás.⁴⁵

*A követjelentés*⁴⁶

Illustrissime Domine, Domine gratiosissime.

Nisi Deus negotium hoc tueretur, et fatales Suecorum manus Germaniae imminerent, nunquam huc usque pervenissem; per diversas terras, variasque linguas inter feroces gentes et atrociniis asuetas solus oberro, felici quidem cursu, sed immiti labore, et in me ipsum magis saeviente, quam latronum manus valuissent. Per quatuordecim dies ex Alba Julia Francofurtum instar rabidi canis me proripui, maligno correptus morbo, at ad stuporem hominum me sustinui. Nunc cum natura debilitata, vires consumptae sint, totus decumbo, per triduum ne calamum regere potens. Eo solo tamen infelix, quod in officio Regis et pro Causa Communi non octoduum adhuc naturae vim facere licet. Berolino ab Electori Brandenburgico litteris munitoriis instructus 28. Martii discessi. Non minori celeritate propriis equis ultra 180 milliaria emensus Serenissimum Transylvaniae Principem 19. Aprilis in Siculia ad arcem Udwarhell, iter jam rursus Kerestur ingressum offendi, Suamque Serenitatem ex continuato itinere male habentem, ipso meo adventu erexi. Admissus eo statim die, salutavi Suam Serenitatem Regiae Majestatis nomine, traditisque litteris iisque a Sua Serenitate ut dicebat debita reverentia acceptis perlectisque, jussusque dicere, nihil intermisi, quod ex dignitate Suae Regiae Majestatis et meo officio esse videbatur. Princeps contra officiis ac votis concertare. Regias virtutes in coelum tollere, desiderii sui fervorem explicare, negatum hactenus successum incusare, denique omnia dicta et facta ad exprimendum ardentissimum suum in Regiam Suam Majestatem studium, et quam nihil gratius in hoc mundo Suae Serenitati hac oblatione accidere potuisset, dirigere in eo bonsidebat (!) se ad omnia esse paratum. Ita post deosculatas Principissae

⁴⁵ Strassburgnak erdélyi követségéről a svéd királynak írt, Tacitust idéző emlékeztetőjében olvasni: „...de principis Transylvaniae ortu, natura, moribus, incrementis, administratione, rebus gestis, vita et excessu, hoc partim fide dignorum testimoniis, partim proprio usu et notitia, partim ex ipsius principis defunctui commentariis in lucem producam et sine affectu studioque historica veritate complectar, ut exemplum posteris tradam viri quidam nobilis, sed privati et egeni, qui ludibria fortunae supergressus sine propinquorum ope, sine factionibus et clientelis, sine aura populari ex abjecta humilique conditione ad supremum gloriae dignitatisque gradum conscendit placidoque mortis genere fato tandem concessit. Quod complurium seculorum decursu factum haud equidem crediderim.” (SZILÁGYI 1882, 276.) A fejedelemről írt életrajz lappangását említi SZILÁGYI 1882/b, 29–30., az előkerült, szintén tacitusi stílusú töredékét közli SZILÁGYI 1882, 276–278., fordítása: NAGY 1998, 31–34.

⁴⁶ WESTRIN 1890 közlésének contractióit, betűtévesztéseit, központosását és (!) beszúrásait érintetlenül hagytam, mivel az eredeti szöveg nincs a birtokomban.

manus traditisque litteris cum salute, cum jam coena esset parata, dimissus Aulaeque Praefecto domino a Leuchtmar ut mei optimam curam haberet injunctum, qui etiam inter nobiles Suae Serenitatis Aulicos me habens vario officii genere me cummulavit. Postero die profecti Segeswarum in Transylvaniam, ibique a Serenissimo Principe 21. Aprilis auditus, solenni forma Suae Regiae Majestatis domini mei Clementissimi affectum exposui, vicissim pulcherrimis verbis et reciprocum affectum notantibus, prolixiorique ad negotium meum, si opus fuerit, oblato auxilio onustus discessi.

22. Aprilis pervenimus in Dransk, ubi Sua Serenitas ad maturandam expeditionem meam per triduum commorata. Secreto me bis admisit, et intellecta Suae Regiae Majestatis de modo restituendi Germaniam sententia, non tam fortitudinem Suae Regiae Majestatis formidabilem quam stupendam prudentiam mirata, prolixè de ea disseruit, illamque nervose discussit Cumque avidis manibus foedus arriperet, in eoque se jam totum acquiescere de felici rerum exitu omnino securus perseveraret, de modo et via ad felicissimam illam conjunctionem perveniendi solum ambigebat. Videbat statum Poloniae a Sua Regia Majestate ad vivum depictum nihilque facilius esse quam celeribus armis illum obruere. Sed sibi iniquum S. R. M:is soli forsitan difficile fore dicebat. Arctissimum ac inviolatum a multis seculis esse Hungaris cum Polonis foedus. Fines ad centum milliarum contermini atque patentes et incursionibus patefacti. Sine commerciorum usu neutrum horum regnorum consistere, nec Hungaros ad bellum Poloniae inferendum induci posse. Se a rege quidem, nunquam a republica laesum. Decrepitum senem non curare. Sique ita aperto Marte cum Polonis congregi aut S. R. M:is in Polonia occurrere non possit, non se videre S. R. M:tis facilem transitum aut quod interim Causa communis hac mora non extremae fortunae objiciatur. Ad haec etiam S. R. M:tis hostem publicum regem, non rempublicam esse. Regis quidem vires exiguae at non reipubl., quae semel ad arma coacta numerosissimum equitatum cum non contemnendo peditatu ad fluvium Neper collecto educere et in patentissimis suis campis cuius hostm (!) et jam firmissimo peditatu constantem (!) occurrere eumque velocissimo suo equitatu et indefessis incursionibus feliciter lacessere imo vero contere possit. Sique Borussia tentenda S. R. M:tis peditatui accomoda quantum temporis firmissima oppida et portus sint absumptura. Unum munimentum totam aetatem devoraturum et si omnia ex voto cedant jam Polonos planiciem observaturos, supra et infra Vistulam ad submovendum comeatum extrema quaeque tentaturos: imo quod maximum est Causam Communem lamentaturam se hoc modo desertum iri. Sperare ergo Suam Serenitatem Suam Majestatem pro fervore et zelo in rem communem omissa hac via recta per amicorum ditones in Pomeraniam et Marchiam iturum et se cum Sua S:te sine ulla mora in Silesia juncturam.

Ego insistere priori modo facilitatem negotium perficiendi exaggerabam, hostiles ex Polonia impetus nulla admissa inter regem et rempublicam distinctione adumbrabam, hunc hostem, hunc principale membrum Catholicae Ligae et latus domus Austriacae esse. Hoc oppresso, magnum accidere causae communae:

Nostros Polonicis viribus augeri, Caesarem distahi (!), Danum laevari. Et quae plura in invidiam Polonorum adjici poterant. Amicorum etiam rem agebam et portus incapaces tantae classis arguebam. Princeps contra rempublicam excusare, ejus avocatoria citare, rigorem contra invasores Germaniae efferre. Inconsultum putabat rempubl. luxu et licentia sua sopitam excitare. Se curaturum, ut regis vires aut exiguae aut nullae sint, illeque contra voluntatem suam sedere cogatur. Nec opus esse aut fieri posse, ut se novo bello impliceat. Jam enim Tartarorum canth jussu imperatoris Turcarum octuaginta millibus ejus finibus inhiare, justa castra exercitu quadraginta millium in campis Moldauicis metaturus altera parte duobus in locis ad depredandam Poloniam et Podoliam immissa. Ut ita novo hoc belligerandi modo respublica cogatur justum exercitum contra canthum a Niepe (!) et alios duos volantibus istis opponere. Caesarem in gratia Polonorum vix legionem abducturum, cum iam nihil utilitatis inde habeat. Nec curandos amicos, imo ad fortiora consilia pro causa communi adigendos. Si vero consulere suis provinciis Sua Reg. Mst velit, amplissimam esse occasionem, si is Silesia ad confinia Poloniae tam inopinato junctis validissimis exercitibus reipublicae imponere vellent ut cum S. R. M:e sine omni exceptione justis conditionibus contrahat eidemque satisfaciat, ad quod Princeps extrema sua promittit. Orare ergo et obtestare ut S. R. M. seposita ad tempus Poloniae cura ad se in Silesiam tendat. Quodsi facere velit, jam condiciones foederis accepit, sollenni q. juramento ad praeconcepta verba se obstrinxit: esse in propria persona justo cum exercitu ad minimum quindecim millium hastatorum circa fines Julii in hostico castra metaturum et in Silesia cum S. R. M:e se conjuncturum. Utramvis martis aleam subiturum et pro communi causa vitam insumpturum. Quod postero die de praesentia baronum a Sonneco et Listiq itemq. Angliae agentis repetito sacramento coram deo et angelis reiteravit et litteris publicis confirmavit. Haec cum Serenissimus Princeps aliquot vicibus Darnekciae et Albae Juliae secreto mecum pertractaret, tandem ut Hungaris os oblineret pro forma Transylvaniae cancellarium adhibuit cumque multum ie (!) Polonici regis in amicum et affinem suum S. R. M. injures (!) conquestus esset, sententiam ejus et quomodo S. R. M:i succurrendum sit rogavit, eique generalia meae propositionis proposuit. Qui non parum pro republica Polonica locutus impossibilitatem persuadendi Hungaris bellum adumbrans et in defensivo S. R. M:s bello saltem haerens responsionem ad propositionem meam concipit satis quidem frigidus affectu aut, ut acutissimus Princeps interpretabatur, temulento. Ita ut S. S:tas, cum videret me styli illius frigiditatem grviter ferre, et affectum si non prudentiam desiderare, damnatis illis responsorialibus ipse manum suam admoveret et per noctes aliquot quaterniones nativo idiomate conscriberet et per Baronem Listhium mihi exponi curaret. Cumque neminem haberet cui eas concedere posset, Angliae regis ad aulam ibi agenti Dno Paul a Strasborg ad justum curiae stilum latino sermone formandas tradidit, amicissimas certe et officiosissimas, nihilque praeter heroicum ignem et candorem spirantes. Me interim in ambiguo relicto utrum idessus S. S:tis studium et ardentissimum erga S. R. M:tem affectum magis admirari an infelicem nationis genium detestari deberem, ut qui prodicionis spiritu

undique agitatus, incomparabili suo Dno ne amanuensem quidem ad secretiora suppeditaret. Interim cum jam omnia expeditionem meam spectarent, Magni Vezyrii Budensis Legatus Muhazim Beg Solnokcensis advenerat. Qui induncta sibi a Porta Othomannica servitia Principi ad id sollenni diplomate instructo offerebat et quit (!) exercitui suo jam jam ad sexaginta millium militum instructo mandare velit rogabat, cui a Sua S:te injunctum ut ipse vezyrius cum exercitu viginti duorum millium ad Budam considat, ibiq. fixus Austriacis ditionibus perpetuo terrore incumbat. Bassam vero Bosniae in Styriam cum decem millibus mittat et reliquos Carinthiam et Carniolam invadere faciat. Nec minus cum octo millibus circa Neuheuselium in Hungaria sub ductu Suae Serenitatis commissariorum, pedem ponat et ex eo publicis diplomatibus incolis notificet se a Turcarum imperatore adesse, ut antehac saepius petita auxilia illis praestet et a Tyrannide illos liberet. Qui ergo adhuc ita sunt affecti sine mora ad commissarios S. S:is nomen defeant et fidelitatem promittant, alias ad electum suum regem et dominum igne ferroque pertrahendi. Quae omnia a legatis gratissimo animo sunt accepta, seq. sine mora effectui daturus nomine Vezyrii stipulati sunt. Quibus dimissis, Princeps existumans fato me ad hanc usque horam detentum, ute, singula co certiora referre possem, cepit noctes diesque de securitate mei itineris esse sollicitus cumque tam diu me ibi commoratum sciret omniaque in Aula invisae essent, noluit me per Poloniam ire aut per Hungariam literas quamvis secretissimis notis scriptas ferre, sed ipse summa cura pastori suo aulico fidissimo Castoviam misit, qui dolio vini impactas mercatori sub gravissimo juramento Brigam usque devehendas tradidit, expectante ibi Suae Serenitatis cursore, qui ut in puncto eas excipiat, et me praeuntem celeribus equis insequatur, literasque in Sueciam ferat, et vicissim Suae Regiae M:tis responsoriales sollicitet, gravissime in mandatis habet. Ita me summa sollicitudine Serenissimus Princeps Albae Juliae ¹⁴/₂₄ Maji aureoque torque donatum honorifice dimisit. Nihilque magis optassem quam uti per quatuordecim dies ex Transylvania gravissimo correptus morbo Francofurtum devectus sum, ita ulterius et in Sueciam semivivus repere possem. Sed cum Deus pro sua voluntate mecum disponat, nolui tamen officio meo deesse, sed litteras has, in febrili aestu scriptas, et ex corrupti cerebri angulis, ut morbus suppeditabat, corrasas per proprium cursorem Hamburgum ad Suae Regiae M:ti agentem mittere eumque admonere ut ulterius per extraordinarium cursorem eas in Sueciam expediat. Illustrissimam Vestram Excellentiam humilime orans, ut tam litteras quam stylum excusare et Regiae Suae M:ti Domino Domino meo omnium clementissimo humilime deferre, meamque invitissimam emansionem apud S. R. M:tem benignissime interpretari velit, Deum devotissime orans, ut Illustrissimam Vestram Excellentiam cum tota familia diu florentem et incolumem conservet, mihique vires restituat et gratiam largiatur Vestram Illustrissimam Excellentiam quantocius salvam videndi eademque humillima servitia praestandi. Francofurti die 31 Maji Ao 1626.

Cum nesciam, Illustrissime Domine, quomodo opt. Deus de me disponere velit, et litteras Principis nemo praeter me, nec nobilis iste in Sueciam destinatus

legere possit, necessarium duxi clavem et notos huc adjicere. Est autem clavis regia illa Adolphus triplici zyphra notata: scribatur nomen regium genuinis suis litteris compleaturque omnibus alphabethi literis: prima notetur 46. 47. 48., duodecima 79. 80. 81., decima tertia quae erit litera primae opposita 10. 11. 12. et ultima 43. 44. 45. Ibi nulla zyphra bis ponetur, sed triplici variatione omnem hominis memoriam excedet.

Illustrissimae Excellentiae Vrae
devotissimus subjectus
Ph. S.
m. p.

BIBLIOGRÁFIA

Kiadott források:

EOE

Erdélyi Országgyűlési Emlékek. I–XXI. (1540–1699) Szerk. SZILÁGYI Sándor. (Monumenta Hungariae Historica III/B. I–XXI.) Budapest, 1875–1898. XI. (1649–1658) 1886.

GINDELY 1890

GINDELY Antal: *Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez.* Budapest, 1890.

KEMÉNY 1980

Kemény János Önéletírása. in: *Kemény János és Bethlen Miklós művei.* Kiad. V. WINDISCH Éva. Szépirodalmi, Budapest, 1980., 1–310.

KRIGS-ARTIKLARNE

Utkast till Krigs-Artiklarne, utfärdade den 15 Juli 1621. in: *Konung Gustav II Adolfs skrifter.* Stockholm, 1861, 243–253. (A kiadás megjelölése Jan Lindegrennek, az uppsalai egyetem professzorának szíves közlése.)

LIBRI REGII

Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689). Erdélyi Királyi Könyvek. DVD-ROM. Szerk. GYULAI Éva. Arcanum, ME BTK, Budapest, 2005. XII. kötet

NAGY 1998

Magyar passió 1608–1711 (Forrásgyűjtemény). Szerk., bev., jegyz., részben ford. NAGY Gábor. Tóth Könyvkiadó és Könyvkereskedés, Debrecen, 2000.

ÓVÁRY 1886

ÓVÁRY Lipót: *Diplomatarium relationum Gabrielis Bethlen cum Venetorum republica.* Budapest, 1886.

SZILÁGYI 1873

Okmánytár I. Rákóczy Györffy svéd és francia szövetkezéseinek történetéhez. Szerk. s jegyzetekkel ellátta SZILÁGYI Sándor. Budapest, 1873.

SZILÁGYI 1882

SZILÁGYI Sándor: *Oklevelek Bethlen Gábor és Guszátv Adolf összeköttetéseinek történetéhez.* Történelmi Tár 1882, 235–278.

SZILÁGYI 1883

SZILÁGYI Sándor: *Collectio Camerariana.* Történelmi Tár 1883, 217–261.

SZILÁGYI 1891

SZILÁGYI Sándor: *Erdély és a harmincéves háború.* II. közlemény. Történelmi Tár 1891, 406–430.

TOLDALAGI

Az öreg TOLDALAGI Mihálynak, az öreg Rákóczi György fejedelem tanácsának írása. In: *Bethlen Gábor krónikásai. Krónikák, emlékiratok, naplók a nagy fejedelemről.* Összeállította, bevezette és jegyzetekkel ellátta MAKKAI László. Gondolat K., Budapest, 1980, 135–156.

WIBLING 1892

Magyarország történetét érdeklő okiratok a svédországi levéltárakból. I-II. közlemény. Közli: WIBLING, Carl, *Történelmi Tár* 1892, 440–473., 592–634.

Feldolgozások:

ANGYAL 1898

ANGYAL Dávid: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. = *A magyar nemzet története.* Szerk. SZILÁGYI Sándor. VI. kötet, Budapest, 1898.

BENDA 1981

BENDA Kálmán: Diplomáciai szervezet és diplomaták Erdélyben Bethlen Gábor korában. *Századok* 1981/4. 725–730.

FRAKNÓI 1881

Bethlen Gábor és IV. Keresztély dán király (1625–1628). Közlemények a koppenhágai kir. levéltárból. Közli: FRAKNÓI Vilmos. *Történelmi Tár* 1881, 98–113.

HEIBERG 1988

HEIBERG, Steffen: *Christian 4. Monarken, Mennesket og Myten.* Gyldendal, København, 1988.

HERNÁDI é. n.

HERNÁDI László Mihály: Bethlen Gábor. Bibliográfia 1613–1980. In: *Bethlen Gábor állama és kora.* Szerk. KOVÁCS Kálmán. Budapest, é. n. (A neten: www.lib.pte.hu/elektkonyvtar/repertoriumok/hernadibethlenbibliografia/index.html)

HORNBERG 1932

HORNBERG, Erik: *Konung Gustav II Adolf.* Stockholm, 1932.

NORBERG 1974

NORBERG, Axel: *Polen i svensk politik 1617–1626.* Almqvist & Wiksell, Stockholm, 1974. (Acta Universitatis Stockholmiensis 19.)

RADVÁNSZKY 1884

RADVÁNSZKY Béla: *Bethlen Gábor udvartartása.* Budapest, 1884.

SZILÁGYI 1882/b

Bethlen Gábor és a svéd diplomácia. A stockholmi kir. svéd államlevéltárban s az upsalai egyetemi könyvtárban őrzött adatok alapján írta SZILÁGYI Sándor. A MTA Könyvkiadó-hivatala, Budapest, 1882.

SZILÁGYI 1891

SZILÁGYI Sándor: Erdély és a svéd történetírás. *Századok* 1891, 69–70.

WESTRIN 1890

WESTRIN, Theodor: *Philip Sadlers beskickning till Siebenbürgen 1626*.
Historisk Tidskrift 1890, 169–176.

WIBLING 1890

WIBLING, Carl: *Sveriges förhållande till Siebenbürgen*. Lund, 1890.

WIBLING 1891

WIBLING, Carl: *Carl X Gustav och Georg Rakoczy II*. Lund, 1891.

DATA TO PHILIP SADLER'S TRANSILVANIAN LEGATION IN 1626

GÁBOR NAGY

In the Thirty Years War Gustav Adolph II, the Swedish king counted on the help of Gábor Bethlen, the Transilvanian princeps in the campaign against Poland. The king's marine action's aim was to provide Swedish hegemony above the Polish towns near the seaside and the mouths of the rivers. Philip Sadler, the Swedish minister in May of 1626 looked up Gábor Bethlen in Transilvania, but the prince refused the ministration in the expedition against Poland. Bethlen gave several reasons for his decision. First the good connections with Poland, then Transilvania's more important interest in continuing campaigns to the German places and finally the Turkish problems. But he raised the possibility of acting in concert against the Western seat of war.